

Történész teadélutánok

XV.

2021. szeptember 16.

Berend T. Iván, Akadémiánk 1985-1990 közötti elnöke, a nemzetközileg igen jó névnek örvendő historikus 2020. október 30-án Settembrini és Naphta c. írásában az *Élet és Irodalom* című hetilap hasábjain a liberalizmusról és ellenségeiről értekezve a pozitívumokat kiemelő bizonyítványt állított ki erről a nagy befolyású ideológiáról. A magyar nyelvű *Le Monde diplomatique* ez év áprilisi számában az ELTE BTK doktoriskolájának egyik tagja, Kalous Antal kemény bírálatot megfogalmazó terjedelmes dolgozatban szállt szembe a nagy tekintélyű történész publicisztikájával. Szeptemberi teánkra a téma egyik elismert kutatóját, Pók Attilát hívtuk meg. Nagy ívű referátumában most is kiegyensúlyozott véleményt fogalmazott meg. Bevezetőjében körvonalazott benyomása szerint a mai külföldi és hazai társadalomtudományi vitákra általában jellemző, hogy míg egyesek túlzottan általánosítva fogalmazzak, mások ellenben apró tényekbe kapaszkodva védenek/támadnak – mindkét oldalról nem ritkán az értelmet elhomályosító indulattal – álláspontokat. Míg Berend T. Iván mondanivalóját – akár vitatható nézeteit is – igen meggyőzően érvelve, igényesen fogalmazva adja elő, addig a fiatal kutató még nem rendelkezik azzal a képességgel, hogy akár igaz álláspontját képes lenne világosan, jól körvonalazva megfogalmazni. A Kalous cikkében tükröződő társadalomfelfogás rokonszenves vonása, hogy súllyal ügyel a társadalmak alsó rétegeire, a vállalkozásra képtelenek szempontjaira. Minden bizonnyal igaza van abban, hogy a Thomas Mann megalkotta Settembrini és Naphta sem más, mint a liberalizmus/kapitalizmus két arca.

Pók Attila felhívta a figyelmet arra, hogy Berend csak részben, a méltatást kiemelve idézte az *Economist*-ban 2018 januárjában megjelent cikkét a liberalizmusról. A folyóirat citált szövege nem csak azt állítja, hogy a liberalizmus az elmúlt négyszáz év legsikeresebb eszméje volt, hanem azt is, hogy mára túljutott sikeres korszakán. Berend felfogása szerint, amikor nemcsak kritikusai, hanem hívei is beszélnek a liberalizmus válságáról, akkor leginkább a neoliberalizmusról van szó, amely szembefordult a liberalizmus központi eszméjével, az emberi egyenlőséggel. Így Berend szerint a neoliberalizmus nem tartozik a liberalizmus eszmerendszeréhez, hiszen az a jövedelmek szélsőséges egyenlőtlensége ellen, a jog és törvény uralma mellett lép fel. Ugyanakkor Berend arra is rámutatott, hogy a liberalizmus a gyakorlatban sosem egyedül jelent meg történelemben, hanem összekapcsolódva a piaci kapitalizmussal és a demokrácia politikai rendszerével, de, a vita során kritizált érvelése szerint, az egyenlőtlenség nem a liberalizmus, hanem a kapitalista piacgazdaság belső törvényszerűségeiből következik.

A tea résztvevőnek hozzászólásaiban súllyal esett szó arról, hogy míg Berend határozottan kritizálja a mostani magyar kormányfő pályájának

értelmezése szerint antiliberális ideológiai-politikai fordulatát, addig nem írt az ő másfajta, egyes vitarésztevők szerint szintén nagy súlyú, itthonról történt elmenetele óta bekövetkezett fordulatáról. Hiszen itthon évtizedeken át a liberalizmussal élesen szemben álló marxizmusnak volt magasan pozícionált, elkötelezett, de reformokra kétségtelenül mindig nyitott híve. Az összejövetele világosan körvonalazódott a régi és a mai liberalizmus közötti alapvető különbség. Nevezetesen míg a XIX. században a liberalizmus a nacionalizmus édestestvére volt, az első világháború kirobbantásában viselt felelősségének súlya alatt évtizedekre marginalizálódott. A múlt század hetvenes éveiben a nemzeti értékekkel, szempontokkal élesen szemben állva született újjá. Ezt a neoliberalizmust egyes értelmezői a baloldalhoz kötik, ez azonban vitatható, hiszen míg a liberalizmus a kapitalizmus ideológiája, addig minden hagyományos, klasszikus értelemben vett baloldal a kapitalizmus – jó ideje kilátástalannak tűnő – meghaladására tör. A vita egyes résztvevői szerint a neoliberalizmus döntően a multinacionális nagytőke érdekeinek a védelmezője és csak másodsorban őrizte meg a hagyományos liberalizmus egyik központi értékét, a nemzetek feletti emberi egyenlőség elvét. Ez az elv fontos érték, hiszen az emberiség jövőjét fenyegető nagy veszedelmeket pusztán nemzeti keretek között aligha lehet legyőzni. Ugyanakkor az is roppant lényeges, hangsúlyozta a vita több résztvevője (és evvel Kalous Antal gondolataihoz kapcsolódtak), hogy míg a neoliberalizmus a munkaadók ideológiája, addig a munkavállalók érdekeinek adekvát védelmezése ezen ideológia jegyében megvalósíthatatlan.

Pritz Pál